

Välguohvrid

Eestis aastail 1880–1940

Välgunooled Saarnaki laiu kohal

Teadaolevalt hukkus Eestis inimene välgulöögi tõttu viimati 1998. aastal. Välguohvrite arvu või õigemini selle puudumise tõttu kuulume arenenud riikide hulka, kus surmaga lõppevad pikseõnnetused on äärmiselt haruldased. Ent kuidas olid lood Eestis vähemalt sada aastat tagasi?

Mait Sepp, Taavi Pae

Milleks üldse välguohvrid uurida? Hinnanguliselt saab maailmas igal aastal välgulöögist surma umbkaudu 24 000 inimest. Sel moel viga saanud on kümme korda rohkem. Seejuures valitseb riikide vahel selge sotsiaalmajanduslik lõhe. Arenenud riikides on välgusurm pigem kurioosum; need üksikud juhtumid on muutunud teadusliku uurimise objektiks. Hukkunud on peamiselt sportlased, matkajad ja mägedes jalutajad. Näiteks 2019. aasta augustis sai Poolas Tatra mägede põhjaosas surma viis matkajat ja viga üle saja inimese. Tasub märkida, et Tatrast lõunasse jääva Slovakkia riigihümn on „Välk Tatraste kohal“ („Nad Tatro sa blýska“).

Arenguriikides saavad piksega pihta tavalised põllul töötavad inimesed. Koos globaalse rahvaarvu kasvuga suureneb ka välguohvrite hulk. Rahvastiku juurdekasv on eriti suur troopilistel aladel, kus äikest tuleb ette väga tihti ning muu hulgas kasutatakse põllumajanduses palju käsitööd. Nii hukub näiteks USA-s tänapäeval välgu tõttu keskmiselt 30 inimest aastas ehk 0,1 inimest miljoni elaniku kohta. Indias on see suhtarv kaks ohvrit miljoni kohta, mis tähendab, et igal aastal sureb pikselöögist umbes 1755 inimest. Seega on üleilmses mastaabis välgusurmad päris suur probleem, seetõttu on nii mõneski teadusuuringus vaatluse all pikse põhjustatud kahjud ja nende vähendamise viisid [1].

Vanad ajalehed kui teabeallikad.

Tuleb arvestada, et väga paljudes maa-ees on riiklik statistika tänini äärmiselt viletsal järjel või lausa olematu. Rääkimata üle saja aasta tagustest aegadest. Millistest allikatest on võimalik saada infot pikseõnnetuste kohta? Üks äikese ja teiste erakordsete ilmastikunähtuste uurijate teabevahend on vanad ajalehed. Mis seal salata, õnnetuste kajastamine on üks alustala, millel ajakirjandus püsib. Inimestele millegipärast meeldib lugeda kaaskodanike kannatustest.

Sajanditaguseid Eesti ajalehti sirvides jääb aga vägisi mulje, et just äikeseohvritest kirjutati eriti sageli ja üksikasjalikult. See on muidugi illusioon, mis on kerge tekkima, kui süveneda ühesse teemasse. Teisalt käsitleti piksejuhtumeid kindlasti põhjalikumalt, kuna nendes lugedes võib haarava traagika kõrval tunda ka teatud jumalikku puudutust. Siin võiks tuua näiteid selle kohta, kuidas küüni või rõuku vihma eest varju läinud heinalistest sai välgu tõttu hukka ainult üks inimene või kuidas ohver

oli jõudnud enne piksetabamust öelda, et ega tema äikest ei karda.

Niisiis võib eeldada, et vanades lehtedes on välguõnnetusi käsitletud väga põhjalikult. Ent enne, kui ise midagi uurima asuda, tuleb tutvuda varasemate teadustöödega. Kõige detailsema ülevaate välgu ohvritest on koostanud Andres Tarand. Aastatel 2006–2011 juhtis ta projekte, mille käigus vaadati muu hulgas läbi vanu ajalehti ja kirjutati neist välja uudiseid erakordsete ilmastikunähtuste kohta. Selle tulemus on 2013. aastal avaldatud suurepärane raamat „Eesti kliima minevikus ja tänapäeval“ [4].

Raamatust on eestikeelsesesse populaarteaduslikku kirjandusse hakanud levima väide, et 19. sajandi jooksul hukkus Eesti aladel kokku 320 ja 1900.–1940. aastal 130 inimest, niisiis keskmiselt kolm hukkunut aastas. Ent 1930. aastate lõpus on insener Georg Verreti sulest ilmunud raamat „Pikne ja piksekaitsemeseadmed“, kus on ilmselt Eesti statistikabüroo andmete järgi koostatud tabel aastatel 1928–1937 äikese põhjustatud kahjudest. Ühes tabeliveerus on pikseohvrite arv: 10 aasta jooksul sai äikese tõttu hukka 79 inimest [5]. Seega keskmiselt kaheksa hukkunut aastas. Kumb arv, kas kolm või kaheksa, on siis tõepärasem?

Võtame ette rahvusraamatukogu digiarhiivi Digar Eesti artiklite kogu (dea.digar.ee) ja sisestame otsingumootorisse sõnad „välk“ ja järgmise otsingu teeme sõnaga „pikne“. Kokku annab portaal meile vastuseks umbkaudu 30 000 ajaleheartiklit, kus neid sõnu on ajavahemikul 1825–2021 eestikeelsetes ajalehtedes kasutatud. Ent eesti keel on vahepeal muutunud ja mõned lehed on tarvitanud murdekeelseid väljendeid. Seega tuleb otsisõnadega „välk“ ja „pitkne“ juurde tuhandeid artikleid.

Tegelikult ei ole vaadeldava perioodi äikeseartiklite koguhulk astronoomiliselt suur: umbes 250 aasta kohta. Neist enamikus on vätku kasutatud mõnes metafoorses väljendis: „nagu välk selgest taevast“ või „uudis tabas pikselöögina“. Välguõnnetusi käsitlevaid artikleid on aastas umbes 50.

Haanjamaal Kirbu Esändämäel on tagasihoidlik mälestustahvel, mis tähistab kohta, kus 30. juulil 1921 rukki hakkipanemise ajal hukkus pikselöögist 51-aastane taluperemees Jakob Meemann

Päris suur osa neist on sama juhtumi kirjeldused eri ajalehtedes.

Uudiste väljasortimisest hoopis töömahukam oli kontrollida surmateateid. Toonased ajalehed sõltusid kohalikest kirjasaatjatest. Kooliõpetajad või muidu energilised inimesed saatsid oma lemmiklehte kirju teadetega, mis on nende kihelkonnas huvitavat juhtunud. Paraku sisaldasid teated ka klatši ja kuulujutte. Näiteks avaldas Päewaleht 1910. aasta 26. juulil kirja Koerust: „Kuulujutu järele lõõnud pikne Wägewa waksali ligidal ühes heinaküünis kuus heinalist surnuks; seitsmes pääsenud uimustusega“.

 Koos globaalse rahvaarvu kasvuga suureneb ka välguohvrite hulk.

Ükski teine allikas Eesti mõõtmetes ülisuure õnnetuse toimumist ei kinnita. Seega tuli iga ajalehest leitud välguohver üles leida ka mõnest teisest andmebaasist, peamiselt rahvarhiivi digirakenduses Saaga avaldatud kirikuraamatutest. Mõnel juhul oli abi genealoogia veebilehest geni.com, aga ka näiteks Eesti kalmistute portaalist Haudi. Vahel, nagu 1921. aasta 30. juulil Haanjas Kirbu külas hukkunud Jakob Meemanni puhul, olid leiud juhuslikud. Tõsi küll, enamasti polnud need juhuleiud tehtud maastikul, vaid ikkagi kirikuraamatuid sirvides.

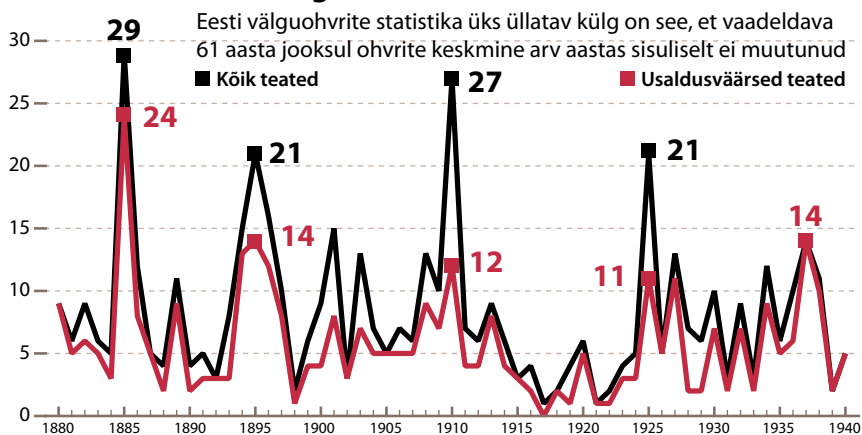
Foto: Taavi Pae

Peale teadete usaldusvärsuse kerkis üles küsimus, mida pidada Eesti alaks. Vene impeeriumis peeti eestlaste jaoks tervet Eestimaa kubermangu ja Liivimaa põhjapoolsemaid maakondi. Pärast Vabadussõda need sajandeid püsinud piirid muutusid. Analüüsi ühtsuse nimel osutus mõistlikumaks kasutada tsariaegseid piire. Seetõttu jäid välja kõik Narva-taguste valdade ja Petserimaa ohvrid. Neid oli aga ajavahemikul 1920–1940 üllatavalt palju: kokku 21. Petserimaa oli tollase Eesti vabariigi kõige tihedamalt asustatud maakond.

Kokku õnnestus ajalehtedest ja teistest allikatest leida teateid 498 võimaliku hukkunu kohta. Neist 350 võib pidada usaldusväärseks. See tähendab, et 61 aasta keskmisena hukkus Eesti alal välgu tõttu 5,7 inimest aastas. Välguohvrite suhtarvuks võiks pidada umbes kuus inimest miljoni elaniku kohta aastas. Kas see on siis löplik arv? Ei. Tegelik ohvrite arv on tõenäoliselt suurem, ulatudes arvestuslikult seitsme-kaheksa inimeseni miljoni elaniku kohta aastas.

Asi on selles, et kõik mitteusaldusväärsete teated ei ole ilmtingimata valeteated. Nimelt on paljusid lühiteateid väga keeruline kontrollida. Näiteks võisid surma saanud sulased või karjalapsed olla pärit hoopis mõnest kaugemast kihelkonnast. Millisest nimelt, jäigi üsna paljudel juhtudel tuvastamata. Pealegi on teada

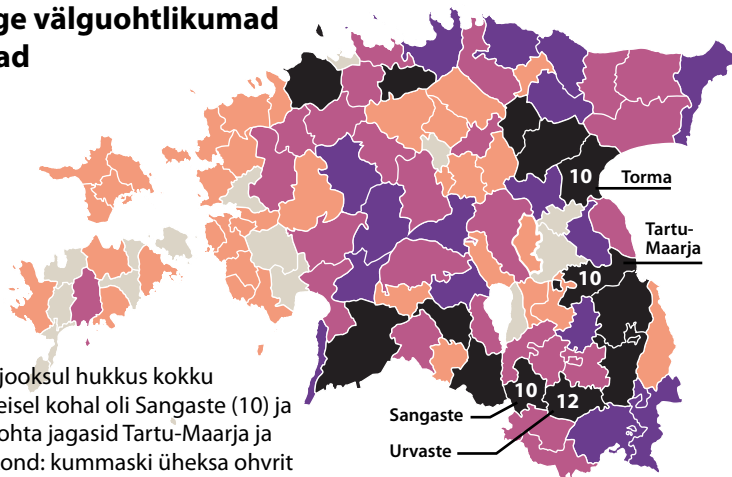
Eesti välguohvrid

Eesti kõige välguohtlikumad piirkonnad

- 0
- 11-2
- 3-4
- 5-6
- 7-12

Kõige välguohtlikum kihelkond oli Urveste, kus 61 aasta jooksul hukkus kokku 12 inimest. Teisel kohal oli Sangaste (10) ja kolmandat kohta jagasid Tartu-Maarja ja Torma kihelkond: kummaski üheksa ohvrit

sajanditagune Eestimaa oli üsna lage. Kui vaadata vanu fotosid, siis näeb nendelt väga vähe puid. Nii võis-ki juhtuda, et adraga põllul kündev mees või kivi otsas kükitav karjane oli maastikul kõrgeim objekt.

Eesti välguohvrite statistika üllatav külg on see, et vaadeldava 61 aasta jooksul ohvrite keskmine arv aastas õigupoolest ei muutunud (joonis). Üllatav on see sellepärast, et paljudes teistes riikides muutus välgusurm 19. sajandi jooksul küllaltki tavalisest surmapõhjusest imeharuldaseks õnnetuseks. Muutuse taga oli tööstusrevolutsioon ja linnastumine. Eestlased jäid aga sõna otseses mõttes maarahvaks.

Mõned olulised suundumused tuleb siiski ära mainida. Nimelt õnnestus 295 inimese puhul selgitada nende surmasaamise koht: kas välk tabas neid hoones või väljas. Väljas hukkunuid on mõnevõrra rohkem (155), kuid ka majades surnute hulk on päris suur (140). Peab muidugi arvestama, et hoonetes hukkus sage- li mitu inimest korraga. Harvad pol- nuid juhused, kus välgulöögist sütti- nud majas põles sisse terve perekond.

Ajapikku jäi selliseid õnnetusi üha vähemaks. Põhjus seisneb taluarhi- tektuuri muutustes. Nimelt hakka- sid 19. sajandi lõpus Eestis levima korstnad ja magamiskambris puit- põrandad. Nüüd võis vähemalt osa välgu laengust kurja tegemata mööda korstnat otse maasse joosta ja tänu korralikule põrandale olid inimesed isoleeritud mullas liikuvast elektri- laengust.

Uudised välgutabamusest maha põlenud talude kohta olid tavalised veel 1930. aastatel, kuid ilm- selt ei saanud majas olnud inimesed enam elektrišokki ja suutsid süttinud hoonest välja tulla. Ajapikku levisid ka piksevardad. 1910. aastatel lõppes peaaegu iga välgutulekahju kommenteeriv artikkel tarkuseteraga, et õnne- tust oleks võinud kergesti vältida, kui talul olnuks piksekaitse. Ometi puh- kes veel sõjaeelses Eesti vabariigis välgu tõttu üle 40 tulekahju aastas. Ka Georg Verret lisas oma raamatus pik-

[4], et ajakirjanduses jääb kajastamata umbes kolmandik tegelikult juhtunud välguõnnetustest. Nagu selgus Andres Tarandi andmetega võrdlemisel, ei ole internetiotsing absoluutselt veatu.

Kuigi lõppkokkuvõttes õnnestus meil leida peaaegu kaks korda rohkem hukkunuid, oli Tarandi andme- baasis mitu teadet, mida Digari otsin- gumootor ei suutnud leida. Hilisemad juhuslikud leiud nii vanadest ajalehte- dest kui ka kirikuraamatutest vihja- vad sellele, et ka tulevikus on äikese- ohvrite uurijatel ees hulga leieurõõmu.

Kas seitse-kaheksa hukkunut mil- joni kohta aastas on suur arv?

Oleneb, millega võrrelda. Kui teiste 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi algus- kümnendite õnnetustega, siis on see paraku tühine hulk. Statistiliselt väl- jendudes oli pisut suurem tõenäos- us talvel külmuda, kui suvel välguga pihta saada.

Ka nendel aastatel, mil äikeseohv-

Statistiliselt väljendudes oli pisut suurem tõenäosus talvel külmuda, kui suvel välguga pihta saada.

reid oli eriti palju, ei hõlmanud need õnnetusjuhtumite koguarvust küm- nendikku. Kui aga võrrelda seda suhtarvu teiste sama ajavahemikku analüüsivate uuringute omaga, siis on meie välguohvrite hulk üllatavalt suur ja sarnaneb mägiste Šveitsi ning Baierimaa näitajatega.

Miks neid ohvreid meil siis nii palju oli? Ilmselt oli peamisi põhjusi kaks. Esiteks Eesti agrarism. Linnaelanike arv ületas maaelanike oma alles 1950. aastatel. See tähendab, et vaadeldaval perioodil elas enamik inimesi küldes ja haris põldu. Lageda põllu- või karjamaa peal on välgul inimest palju lihtsam tabada kui linnas.

Teine põhjus ongi ehk selles, et

sekaitesüsteemide tehniliste kirjelduste kõrvale propagandistliku peatüki piksevarraste tähtsusest.

Teine tähelepanuväärne muutus oli naiste osakaalu vähenemine hukkunute hulgas. Kui 19. sajandi lõpus sai aastas välgust surma keskmiselt kolm-neli naisterahvast, siis 1930. aastatel ainult üks aastas. Üldse oli naisi hukkunute koguhulgast 40%, mis on tähelepanuväärselt suur osakaal. Nimelt võib teiste sarnaste uuringute põhjal väita, et välk tabab peamiselt mehi. Tänapäeval on üksnes 10–25% välguohvritest naissoost. Väga suurt naiste osakaalu kohtame vaid maades, kus enamik elanikkonnast on hõivatud algelises põllumajandustootmises, milles on palju käsitööd. Ka Eestis olid heinateo või viljalõikusega ametis mehed, naised, aga ka lapsed. Ajapikku ilmusid Eesti põldudele traktorid ja naiste roll põllutöödel vähenes.

Üks meie välguohvrite eripära on noorte küllaltki suur osatähtsus.

Ligi veerand piksetabamuse tõttu hukkunutest olid 11–20-aastased. Muidugi, toleaeelses Eestis oligi üsna palju lapsi ja noori ning üldiselt vastab ohvrite vanuseline jaotus hästi toonasele rahvastikupüramiidile. Teisalt läksid lapsed varakult põllutööle: 10-aastased karjased olid sada aastat tagasi tavalised. Kogutud teadetest selgus, et 28 juhul tabas välk inimest karja valvates. Ainult kaheksa ohvrit olid üle 20-aastased.

Kus olid Eesti kõige välguohutikumad piirkonnad? Kui kanda andmed pikseohvrite kohta kaardile (vt lk 24 alumist joonist), siis hõlmavad suure „tumeda“ ala Tartust lõunasse jäävad kihelkonnad. Kõige välguohutikum kihelkond oli Urvaste, kus 61 aasta jooksul hukkus 12 inimest. Teisel kohal oli Sangaste (10) ja kolmandat kohta jagasid Tartu-Maarja ja Torma kihelkond: kummaski üheksa ohvrit.

Miks see nii on? Ühelt poolt mängib siin oma rolli maastik. Suvel hakkab mere kohalt kanduv niiske õhk sooja maismaa kohal tõusma ja kujunevad äikesepilved. Eriti usinad on need tekkima meie kõr-

PIKSE KAITSE

Piksekaitesüsteemid

hoonetele

ning

päikeseparkidele!

ÄIKEST ei pea kartma, kui hooneid kaitseb PIKSEKAITSE!

Lisainfo:
Tel. 56229291
Rein@piksekaitse.ee

www.piksekaitse.ee

1. Cooper, Mary A; Holle, Roland L. 2019. Reducing Lightning Injuries Worldwide. Springer Natural Hazards. Springer International Publishing.
2. Mills, Brian et al. 2008. Assessment of lightning-related fatality and injury risk in Canada. – Natural Hazards 47:157–183.
3. Päevaleht 1919, nr 150, 21. juuli.
4. Tarand, Andres; Jaagus, Jaak; Kallis, Ain; 2013. Eesti kliima minevikus ja tänapäeval. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
5. Verret, Georg 1939. Pikne ja piksekaitsemeadmed. Põllutöökoja kirjastus, Tallinn.

gustike nõlvadel. Seega on äike Ida-Eestis tavalisem kui Lääne-Eestis ja saarestikel. Kuid tegelikult pole asi nii lihtne. Pigem oleneb ohvrite arv kihelkonna elanike arvust. Vaadeldaval ajavahemikul olid Tartu ümbruse kihelkonnad kõige rahvarohkemad, samas aga Lääne-Eesti asustus oli hõredam.

Lõpetuseks tuleb öelda, et tänapäeval ei pea Eestis vätku kartma, sest surmav piksetabamus on äärmiselt haruldane. Ent ettevaatlik peab ikkagi olema. Uut maja ehitades ei maksa piksekaitse ega elektriseadmete maanduse pealt kokku hoida. Väljas matkal olles jälgige

ilmateadet. Äikese korral tuleks vältida lagedaid puudeta maastikke (sood, raiesmikud, rannad, aasad) ja kindlasti ei maksa sellistes kohtades otsida vihmavarju üksiku suure puu alt. ■

1. Cooper, Mary A; Holle, Roland L. 2019. Reducing Lightning Injuries Worldwide. Springer Natural Hazards. Springer International Publishing.
2. Mills, Brian et al. 2008. Assessment of lightning-related fatality and injury risk in Canada. – Natural Hazards 47:157–183.
3. Päevaleht 1919, nr 150, 21. juuli.
4. Tarand, Andres; Jaagus, Jaak; Kallis, Ain; 2013. Eesti kliima minevikus ja tänapäeval. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
5. Verret, Georg 1939. Pikne ja piksekaitsemeadmed. Põllutöökoja kirjastus, Tallinn.